

УДК 332. 2:332.3

О. С. Дорош,
к. е. н., доцент, декан факультету землевпорядкування,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ПРОСТОРОВА ОРГАНІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

У статті обґрунтовано потребу розроблення відповідної ієрархічної системи територіального планування сільськогосподарського землекористування в якості просторової організації.

The article substantiates the need for the development of the hierarchical system of spatial planning of agricultural land use as spatial organization.

Ключові слова: просторова організація, сільськогосподарське землекористування, територіальне планування, ієрархічна система.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Територіальне планування сільськогосподарського землекористування займає важливе місце у вирішенні економічних, екологічних та соціальних проблем країни. Враховуючи різноманітність функцій землі для суспільства, землекористування потребує просторового планування на основі ієрархічної системи, стратегією якої передові європейські країни керуються при територіальному плануванні землекористування і його зонуванні. Впровадження такої ієрархічної системи в Україні є доцільним, зважаючи на великі розміри території, різноманітність якості земель і кліматичних зон, особливості розселення, екологічні прояви сільськогосподарського використання земель, в тому числі їх техногенне забруднення.

Метою статті є обґрунтування необхідності розроблення відповідної ієрархічної системи територіального планування сільськогосподарського землекористування в якості просторової організації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Просторове розміщення сільськогосподарського землекористування по території країни є складовою територіального розподілу продуктивних сил у цілому та пошуку балансу між економікою, суспільними потребами і екологією. Зрозуміло, що територіальне розташування різних галузей економіки підпорядковане розміщенню продуктивних сил країни, в тому числі і сільськогосподарському землекористуванню. Під впливом галузевого розташування категорій земель типи сільськогосподарського землекористування визначають певну спеціалі-

зацію відповідних регіонів. Тут проявляються дві сторони суспільного територіального поділу праці: перша — розміщення й планування сільськогосподарського землекористування, друга — відповідна спеціалізація землеволодіння і землекористування агроформувань.

Ці дві сторони особливо важливі в умовах ринкової економіки, сприяючи обміну діяльністю між спеціалізованими регіонами. І від того, наскільки відрегульований міжрегіональний ринок, залежить рівень спеціалізації сільськогосподарського землекористування регіону. На розміщення типів сільськогосподарського землекористування й видів діяльності сільгоспідприємств впливають такі фактори: кліматичні умови, придатність і якість для сільськогосподарського виробництва земельних угідь, методи використання земель, технологія виробництва, рівень транспортних тарифів і віддаленість підприємств від ринків збуту, ємність ринків, зовнішньоторгівельний та міжрегіональний протекціонізм, державна підтримка розвитку сільського господарства, ринку збуту та інших пов'язаних з ним галузей, енергетична та фінансова політика центральних і регіональних органів влади і т. ін.

Розміщення типів сільськогосподарського землекористування і видів економічної діяльності тісно пов'язані з фактором простору. Особливого значення просторовий аспект набуває у теорії ренти (диференціальна земельна рента II), а також при аналізі міжрегіональної торгівлі. В економічній науці найчастіше прийнято абстрагуватися від просторового фактора. Регіони та й уся країна розглядаються як точкові господарські системи. Але ж у багатьох випадках саме

відмінності в розмірах сільських районів і регіонів, віддаленість між ринками збуту й величина транспортних витрат зумовлюють неможливість застосування стандартних підходів у розв'язанні тих чи інших економічних проблем. У певних ситуаціях просторові аспекти стають основною перешкодою у соціально-економічному розвитку регіонів, особливо сільських територій.

Дослідження у сфері просторового розміщення виробництва з використанням концепцій загального і часткового становлять напрям прикладного використання теорії просторової економіки. У розвинутих країнах вже давно сформувався єдиний сільськогосподарський ринок на принципі багатфакторної моделі розміщення. Все це диктувалося рівнем розвитку сільськогосподарського ринку та активністю держави в його регулюванні.

Отже, на розміщення та просторову організацію сільськогосподарських землекористувачів впливають, крім природно-економічних умов, також економічна політика держави (антимонопольна, тарифна підтримка сільського господарства і кооперації та ін.).

Світовий продовольчий ринок формувалася так само, як і всередині країн, з урахуванням природно-економічних умов. Виділилися країни зі сприятливішими умовами для виробництва певного виду продовольства (пшениці — США, Канада, Аргентина, рису — Таїланд). А відтак, світова ціна на пшеницю складається на Нью-Йоркській біржі, на рис — на Бангкокській рисовій біржі і т.д.

Тут істотну роль відіграли природно-економічні та політичні умови різних країн. Оскільки світова ціна формується за найсприятливіших умов, де вона є нижчою, ніж витрати виробництва у країнах із менш сприятливими умовами. Висока щільність міського населення значно підвищує попит на продовольство, а сільських мешканців — спонукає до інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. Тому нічого іншого не залишається таким країнам, як захищати своє сільське господарство ввізними митами, а в конкурентному змаганні на світовому продовольчому ринку — підтримувати власне сільське господарство експортними дотаціями.

Особливістю умов виробництва сільськогосподарської продукції в Україні є те, що тут природно-економічні умови не завжди кращі, ніж у країнах Західної Європи, не кажучи вже про США, Канаду, Аргентину. Наприклад, хоч 2/3 території України розташовано на кращих ґрунтах світу, зате в Англії худоба цілий рік знаходиться на пасовищах, а в Україні стійловий період становить 150 — 190 днів. Природні умови (зи-

мовий період) вимагають капітальних приміщень, що збільшує їх вартість. До того ж потрібні додаткові кошти на їх утримання. Промерзання ґрунту в центральних і північних регіонах на глибину до 1 м, руйнує дороги через різку зміну температур. І хоч біопотенціал ґрунтів в Україні вищий, ніж у США чи Західній Європі, все це разом не додає конкурентоспроможності на світовому сільськогосподарському ринку.

Це одна історично сформована особливість умов сільськогосподарського виробництва в Україні — його переважно екстенсивний напрям і розвиток порівняно із Заходом. Це пов'язано не тільки зі складнішими природними умовами, але й із досить великою площею земель сільськогосподарського призначення. Тому дуже поширені порівняння українського сільського господарства з європейським за врожайністю, питомим внесенням добрив тощо — не завжди доречні. Ми ще довго не матимемо такої щільності основних і оборотних фондів з розрахунку на 1 гектар, як у Європейських країнах. Це стосується й щільності транспортної мережі. Тим більше, що в Україні кількість сільських жителів щорічно зменшується.

У ході вивчення зарубіжного досвіду земельних відносин щодо планування землекористування ми зауважили те, що плани там діляться на: генеральні, які розробляються на цілу країну або провінцію (графство, область, кантон) терміном дії 20—25 років; регіональні та місцеві (муніципальні) з терміном дії від 5 до 15 років. Базою будь-якого плану є зонування, при якому вся територія, що земле впорядковується, ділиться на зони: сільськогосподарську, лісову, забудовану, першочергової забудови для індивідуальних і суспільних потреб і т.ін. Після публічного оприлюднення таких планів за наявності позитивної суспільної думки вони затверджуються і є обов'язковими до виконання. Часто планування використання і охорони земель у європейських країнах називають просторовим (територіальним) плануванням. Крім того, у країнах Європейського Союзу існує сфера міського планування, що поширюється на землі, розташовані в межах населених пунктів [2].

Для забезпечення збалансованого і сталого розвитку території з врахуванням екологічних, економічних, соціальних і інших факторів, реалізації в житті земельної політики держав при здійсненні агропромислової, містобудівної, лісо- і водогосподарської, природоохоронної, оборонної та іншої діяльності у європейських країнах розробляється система директивних, планових і проектних документів територіального планування, зонування, землевпо-

Таблиця 1. Види та зміст документації із землеустрою щодо територіального планування раціонального використання і охорони земель на місцевому рівні [1; 2]

Варіанти назв планів (англ. яз.)	Вид планів (проектів)	Основний зміст планів (проектів)
Municipal Comprehensive Land Use Plans, Land Development Plans	Комплексні плани розвитку території	Розміщення продуктивних сил по території, об'єктів соціальної й виробничої інфраструктури
Land Zoning Plans	Плани зонування земель (територіальне зонування)	Цільове використання земельних ділянок відповідно до функціонального призначення земель
Land Development Regulations, Area Regulations, Construction Regulations	Правила землекористування і забудови	Будівельний регламент і дозволене використання земельних ділянок
Land Subdivision Plans, Plans of Survey, Descriptive Plans, Parcelling out Plans (Projects).	Проекти землеустрою (межування земель), утворення нових і впорядкування існуючих об'єктів землеустрою	Місце розташування, межі, конфігурація і площа земельних ділянок
Landscape Plans, Land Use Planning Schemes, Local Environment Plans	Сільська місцевість: ландшафтні плани, плани (схеми, проекти) землеустрою і природоохоронної облаштованості території	Диференційоване використання сільськогосподарських і лісових угідь, меліорація та охорона земель, агролісомеліорація, регламентування застосування добрив і ядохімікатів, еколого-ландшафтні заходи, боротьба з ерозією ґрунтів

рядного і містобудівного проектування. Групування та зміст землевпорядної документації щодо розроблення планів організації раціонального використання і охорони земель на місцевому рівні у країнах Європейського Союзу показано в табл. 1.

В Україні така ієрархічна система планування землекористування, яка охоплювала б зонування земель за доцільністю використання та відповідні регламенти (правила) використання і охорони земельних ресурсів, відсутня.

Отже, необхідність у розробленні відповідної ієрархічної системи територіального планування землекористування, зокрема сільськогосподарського, як основи просторового розміщення та спеціалізації сільськогосподарського виробництва. Так, у результаті територіального розміщення галузей сільського господарства відповідно до природно-економічних умов кожний регіон набуватиме відповідної спеціалізації. Просторове розміщення галузей і спеціалізація регіонів сприятиме територіальному поділу праці й обміну продукцією між регіонами. Це дасть змогу повніше використовувати природно-економічні умови кожного регіону. В Україні склалися природно-економічні райони, наприклад, товарного виробництва зерна — Степ, виробництво цукрових буряків — центральні регіони Лісостепу, картоплі — на Поліссі.

Україна порівняно із Західною Європою має складніші природні умови. Сезонність виробництва продукції сільськогосподарських галузей і доходів від неї виражена яскравіше. Особливо

піддані сезонності рослинництво (виробництво зернових, пасовищне господарство та ін.). Сезонність проявляється у нерівномірному використанні не тільки праці, але й техніки. Меншою мірою піддається сезонності тваринництво. Але на зимовий період, коли худоба перебуває в приміщеннях, потрібно заготовляти корми (сіно, сінаж на 6—7 міс.), а це потребує додаткових витрат. Тому поєднання галузей у великих сільгоспприємствах дає можливість зменшувати витрати за рахунок рівномірного упродовж року завантаження робочої сили, техніки, повнішого використання сільськогосподарських угідь.

ВИСНОВКИ

З огляду на різноманіття функцій землі та земельних ресурсів для суспільства, землекористування має плануватися особливо ретельно на основі ієрархічної системи, враховуючи баланс між економікою, суспільними потребами й екологією. Тому в Україні є гостра потреба в розробленні відповідної ієрархічної системи планування землекористування, яка охоплювала б зонування земель за доцільністю використання та відповідними регламентами (правилами) використання і охорони земельних ресурсів як основи просторової організації та спеціалізації сільськогосподарського виробництва.

Отже, розміщення сільськогосподарського землекористування тісно пов'язане з фактором простору. Просторовий аспект набуває особливого значення у теорії ренти (диференціальна рента II). Тому просторові аспекти, а відповідно і територіальне планування, стають ключовим фактором у формуванні сталого сільськогосподарського землекористування.

Література:

1. Третяк А.М. Землевпорядне проектування: теоретичні основи і територіальний землеустрій. навч. посібник. — К.: Вища освіта, 2006. — 528 с.
2. Третяк А., Другак В., Третяк Н. Методологічні основи територіального планування використання земель у зарубіжних країнах та в Україні // Землевпорядний вісник. — 2008. — № 3. — С. 38—45.

Стаття надійшла до редакції 06.08.2012 р.